

Рецензія

професорки кафедри психології і педагогіки Національного університету фізичного виховання і спорту України, кандидата педагогічних наук, професорки Воронової Валентини Іванівни на дисертаційну роботу Скалозуба Андрія Володимировича на тему: «ТИЛЬТ ЯК ЛІМІТУЮЧИЙ ФАКТОР РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ В КІБЕРСПОРТІ», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 017

Фізична культура і спорт з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Актуальність обраної теми роботи пов'язана з рядом причин: по-перше, за останні десятиріччя відбувся стрімкий розвиток, популяризація та офіційне визнання у багатьох країнах кіберспорту, а включення його до системи міжнародних спортивних змагань зумовило підвищення вимог до підготовки кіберспортсменів. По-друге, сучасна спортивна та психологічна науки вважають емоційні стани провідними чинниками, що визначають якість і стабільність змагальної діяльності на етапі безпосередньої психологічної готовності спортсменів до змагань. Значущим фактором актуальності, що стосується специфіки перебігу змагань в кіберспорті, є також висока інтенсивність турнірного календаря, що не може не супроводжуватися значним психологічним навантаженням, переживанням і постійним публічним та тиском відповідальності. Численні наукові дані вказують на визначальну, в таких умовах, не стільки технічну та тактичну майстерність гравців, скільки на переважно їх психологічну стійкість, уміння вчасно визначати власні негативні емоційні стани, їх рівень і ефективно застосовувати методи регуляції.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021-2025 рр. 1.7 «Теоретико-методологічні засади розвитку кіберспорту та інтелектуальних видів спорту» (№ державної реєстрації 0121U108211). Внесок здобувача, як співвиконавця теми, полягав у визначенні передумов та

чинників виникнення тильту у гравців в кіберспорті та розробці стратегій подолання і мінімізації прояву тильту.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується використанням вдало підібраного комплексу методів дослідження, які забезпечили науковий підхід до розгляду як теоретичних, так і практичних аспектів проблеми, що вивчається: теоретичний аналіз та узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел та інтернет-ресурсів, спостереження та відеоаналіз 312 ігрових сесій і 148 аудіофрагментів командної комунікації, опитування гравців, тренерів, аналітиків, спортивних коментаторів та фахівців галузі ($n = 26$); розробкою авторської інтегрованої моделі стратегії попередження тильту та анкети експертних оцінок. Коректна організація дослідження, сучасні математичні методи обробки емпіричного матеріалу (кластерний аналіз, критерій Фрідмана, коефіцієнт конкордації Кендалла, факторний аналіз, коефіцієнт кореляції Пірсона) забезпечили об'єктивну оцінку запропонованих підходів та обґрунтованість отриманих результатів дослідження.

Чітка структура авторського підходу до висвітлення намічених до розгляду в роботі завдань, послідовне та логічне висвітлення результатів дослідження, доказова аргументація та узгодженість теоретичних засад з емпіричними даними вказують на те, що прикінцеві висновки дисертаційної роботи безпосередньо впливають із її змісту, відображають основні результати проведеного дослідження, характеризуються обґрунтованістю, новизною та практичною значущістю.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

- вперше обґрунтовано концептуальну структурно-функціональну модель тильту як багаторівневого циклічного процесу психоемоційної дезрегуляції змагальної діяльності кіберспортсмена, яка включає рівні передумов, механізмів активації, психоемоційної дезрегуляції та наслідків і пояснює механізми формування замкненого циклу розвитку тильту;

– вперше встановлено структуру проявів тильту в кіберспорті та на основі кластерного і факторного аналізу виокремлено його основні компоненти: емоційно-поведінковий, когнітивно-пасивний та інтрапсихічний, визначено провідну роль когнітивно-психологічного фактора у механізмах його реалізації;

– вперше систематизовано передумови виникнення тильту у гравців в кіберспорті та обґрунтовано їх як взаємопов'язану модель ризику, до складу якої входять психоемоційні, організаційні та соціально-комунікативні чинники;

– вперше встановлено жанрову специфіку проявів тильту у кіберспорті: для дисциплін жанру МОБА характерний переважно когнітивно-пасивний та інтрапсихічний профіль проявів, для командних FPS-дисциплін – емоційно-поведінковий профіль;

– вперше визначено систему індивідуально-психологічних, середовищних та ігрових детермінант тильту і встановлено домінуючу роль емоційної стійкості, характерологічних особливостей та локусу контролю у формуванні схильності до його розвитку;

– вперше розроблено та науково обґрунтовано комплексну модель стратегії попередження і мінімізації тильту в кіберспорті, основу якої становлять принципи профілактики, восьмиетапний алгоритм управління та інтеграція індивідуального, командного і тренувально-організаційного рівнів впливу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей спортсменів та специфіки змагальної діяльності;

– отримали подальший розвиток наукові уявлення про механізми впливу тильту на результативність кіберспортсменів шляхом конкретизації його деструктивного впливу на когнітивну регуляцію, якість прийняття рішень, командну комунікацію та ефективність змагальної діяльності;

– отримали подальший розвиток положення щодо ролі емоційної регуляції у забезпеченні стабільності змагальної діяльності кіберспортсменів через обґрунтування провідного значення емоційної стійкості, когнітивного

контролю та психологічного клімату команди у попередженні розвитку тильту;

- отримали подальший розвиток наукові положення щодо взаємозв'язку індивідуальних і командних механізмів психоемоційної дезрегуляції в умовах змагального стресу, що дозволило уточнити особливості формування та перебігу тильту в кіберспорті;

- удосконалено науково-методичні підходи до забезпечення психоемоційної стабільності кіберспортсменів шляхом інтеграції засобів когнітивно-емоційної саморегуляції, психологічної підтримки, командної взаємодії, відновлення та управління тренувальними навантаженнями у комплексну модель попередження і мінімізації тильту.

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості їх використання тренерами, спортивними психологами та менеджерами кіберспортивних команд для підвищення стабільності результатів змагальної діяльності кіберспортсменів. Запропоновані стратегії попередження та мінімізації тильту розроблені з урахуванням рівня кваліфікації, жанру, специфіки дисципліни та індивідуально-психологічних особливостей гравців, можуть слугувати основою для формування індивідуальних програм психологічної підготовки. Систематизація передумов і чинників тильту дає змогу своєчасно визначати групи ризику та планувати профілактичні заходи, спрямовані на запобігання розвитку деструктивних емоційних станів у змагальних умовах. Отримані результати можуть бути інтегровані у програми навчальних курсів і тренінгів з психології кіберспорту, а також у систему підготовки тренерів і менеджерів команд. Запропонований авторський алгоритм дій кіберспортсмена, який перебуває у стані тильту, може стати практичним інструментом для оперативної корекції емоційного стану під час змагань та забезпечити індивідуальну та командну ефективність.

Результати досліджень впроваджено в освітній процес кафедри кіберспорту та інформаційних технологій Національного університету

фізичного виховання і спорту України при викладанні дисципліни «Кіберспорт» для здобувачів вищої освіти 1 курсу першого (бакалаврського) рівня (акт впровадження від 26 червня 2023 р.); при викладанні дисципліни «Система підготовки та змагань в кіберспорті» для здобувачів вищої освіти 1 курсу другого (магістерського) рівня (акти впровадження від 19 травня 2023 р., 26 жовтня 2024 р., 20 січня 2026 р. та 01 лютого 2026 р.). Результати досліджень апробовано і впроваджено в практику роботи ГО ВО «Федерація кіберспорту України» (акт впровадження від 23 жовтня 2024 р.).

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Зміст роботи (анотація двома мовами, список публікацій здобувача, зміст, перелік умовних позначень та скорочень, вступ, п'ять розділів та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел, 9 додатків) повністю відповідає вимогам до структури та особливостей розкриття питань, які розглядаються в роботі. Це свідчить про логічну та методологічну обґрунтованість поданого як теоретичного, так і емпіричного матеріалу.

У вступі дисертаційної роботи присутні всі необхідні складові, які дозволяють попередньо скласти уявлення про актуальність обраної теми: завдання, які визначено відповідно до мети, об'єкта та предмета, зв'язок дисертаційного дослідження з науковими планами, темами та місце здобувача в цій роботі, заплановану наукову новизну отриманих даних, практичну значущість, місце та дату впровадження та інші фактори.

У першому розділі роботи **«Сучасні погляди на причини та передумови виникнення тильту серед кіберспортсменів»** акцентується увага на всіх аспектах дозмагальних станів, які переживають спортсмени, зокрема в кіберспорті і розглядаються всі напрями цього явища – від особливостей виникнення і перебігу, до впливу негативних емоційних станів на результативність, коли визначальним є не стільки кількісний рівень емоційної активації, скільки ефективність стратегій його регуляції. Аналіз теоретичного матеріалу дозволив авторів роботи запропонувати модель тильту в кіберспорті, яка зазначає причинно-наслідковий ланцюг від

змагальних стресорів до зниження результативності, що є цікавим доробком для аналізу та відповідних висновків в практиці розгляду цього явища в кіберспорті.

У науковій літературі детально розглядається питання про емоційні стани спортсменів, але тильту, як новому явищу, відводиться особливе місце, оскільки він не лише знижує індивідуальну ефективність, а й здатний провокувати конфлікти, втрату командної злагодженості та тактичних переваг. У цьому відношенні тильт спричиняє токсичну поведінку, оскільки виникає у відповідь на фрустраційні фактори під час гри та супроводжується агресивними або імпульсивними діями, що негативно впливають на командну взаємодію кіберспортсменів.

Зазначається, що чинниками тильту в кіберспорті є і психологічні (нервозність, роздратування, почуття образи або безпорадності), як наслідок поразки, помилок, невдачі або негативного коментаря від глядачів, так і фізичні фактори (втома, стрес, фізичне та психічне виснаження), що сприяє зниженню рівня роботоздатності когнітивних функцій гравців.

Автор підкреслює, що значущість розгляду питання тильту в кіберспорті полягає, перш за все, в умінні своєчасно розпізнавати та коригувати його прояви при підготовці кіберспортсмена високого рівня, як необхідній умові для досягнення стабільних результатів у змагальній діяльності. Для цього розроблені спеціальні ефективні стратегії подолання тильту, які мають як превентивний (підготовчі психологічні сесії, де навчають технікам усвідомленості та емоційного «заземлення», 5–7-хвилинні медитативні вправи перед початком матчів, спрямовані на стабілізацію серцевого ритму та зменшення впливу травмуючих тригерів), так і реактивний (короткотривалі психологічні заходи, спрямовані на відновлення емоційної рівноваги, концентрації уваги та ефективності командної взаємодії, наприклад, «пауза відновлення фокусу», яка використовується після серії невдалих ігрових епізодів, помилок або втрати командою контролю над перебігом гри) характер.

Другий розділ **«Методи та організація дослідження»** містить обґрунтування методичного інструментарію, етапів та організації дисертаційного дослідження, що дозволило дослідити тильт як багатовимірне психоемоційне явище, визначити його структуру, чинники виникнення та прояви, а також розробити концептуальну модель його розвитку.

Для реалізації поставленої мети й завдань автором використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, зокрема: теоретичний аналіз і узагальнення спеціальної науково-методичної літератури (дозволив систематизувати існуючі підходи до трактування понять «тильт» та «тильтування»); визначити витoki явища в традиційному спорті та його трансформацію в кіберспорті; виокремити основні теоретичні підходи до пояснення психоемоційної дезрегуляції; сформуувати методологічну основу емпіричної частини дослідження, даних мережі Інтернет), спостереження та відеоаналіз змагальної діяльності гравців (дозволило фіксувати реальний процес в динаміці, реєструвати події в реальному масштабі часу, незалежно від думок випробовуваних), опитування (26 респондентів – 15 чинників, що можуть провокувати тильт, сфери протидії, вікові категорії, жанрова частота тильту, рейтинг деструктивних проявів), метод експертних оцінок (26 експертів оцінили досліджуване явище), методи математичної статистики (із використанням програмного пакета IBM SPSS Statistics 27.0.1 та табличного процесора Microsoft Excel 365, де вибір статистичних процедур обумовлювався типом даних, структурою вибірки, кількістю змінних та поставленими дослідницькими завданнями).

В третьому розділі **«Передумови, прояви та чинники виникнення тильту серед кіберспортсменів»** емпірично доведено, що структура проявів тильту має системну організацію і складається з трьох відносно автономних блоків симптомів: емоційно-поведінковий (імпульсивність, агресивна комунікація, конфліктність); когнітивно-пасивний (втрата концентрації, страх помилки, пасивність); інтрапсихічний (перфекціонізм, психологічний блок). Опираючись на отримані кількісні дані, здобувач пропонує до

розгляду трикомпонентну модель, яка свідчить про наявність двох протилежних векторів дезрегуляції – гіперактивації (емоційно-агресивний тип) та гальмування (когнітивно-пасивний тип), що реалізуються через порушення механізмів саморегуляції діяльності. Застосовані математичні методи обробки отриманих кількісних даних вказують на домінуючу роль когнітивно-психологічного чинника у зниженні результативності змагальної діяльності, що дозволяє визначити порушення когнітивної регуляції як латентне ядро феномену тильту. Серед отриманих даних про роль чинників в утворенні та перебігу стану тильту вказується емоційно-поведінковий та мотиваційно-обережний, які мають хоча суттєвий, але додатковий вплив, провокуючи різні сценарії дезадаптивної поведінки.

В розділі 3 також вказується на найбільш уразливу вікову групу щодо проявів тильту, що вказує на необхідність врахування вікових особливостей у процесі психологічної підготовки, а саме гравці віком 17–20 років.

Значним доробком можна вважати також розроблену концептуальну структурно-функціональну модель розвитку тильту в кіберспорті, яка відображає взаємозв'язок передумов, тригерних механізмів, типів психоемоційної дезрегуляції та їх наслідків у змагальній діяльності кіберспортсмена.

Четвертий розділ дисертаційної роботи **«Стратегії попередження та мінімізації тильту в кіберспорті»** висвітлює, по суті, практичну значущість даного дослідження, оскільки розглядає особливості та умови попередження тильту як однієї з ключових умов підтримання високої результативності у змагальній діяльності кіберспортсменів. Зокрема, виокремлено три взаємодоповнювальні групи стратегій протидії тильту: індивідуальні стратегії когнітивної та емоційної саморегуляції; командні стратегії комунікаційної та організаційної регуляції; стратегії формування стресостійкості в тренувальному процесі. Причому зазначається, що застосування окремої стратегії є менш ефективним, ніж їх інтегроване використання в межах системного підходу.

Запропонований автором алгоритм розробки та впровадження стратегії попередження і мінімізації тильту ґрунтується на принципах системності, доказовості та зворотного зв'язку, має циклічний характер і включає послідовні етапи: визначення мети та параметрів контролю, діагностику, ідентифікацію тригерів, вибір стратегічного напрямку, розробку інтегрованої програми, реалізацію моніторинг-ефективності та коригування.

Управління емоційною стабільністю повинно інтегруватися у структуру тренувального процесу як складова системи підготовки та вважатися одним із чинників спортивної результативності нарівні з технічною та тактичною підготовкою, тому необхідно, щоб ефективна протидія тильту мала превентивний, а не реактивний характер.

У п'ятому розділі **«Аналіз та узагальнення результатів дослідження»** підводиться загальний підсумок проведеного теоретичного та емпіричного дослідження, узагальнюються основні результати дисертаційної роботи, зокрема вказується на їх теоретичну, практичну та прикладну значущість. Нові практичні дані, отримані здобувачем, заслужено займають місце у системі сучасних наукових відомостей про таке явище, як тильт. У даному розділі здобувачем також здійснено комплексне зіставлення результатів власного дослідження з даними наукової літератури і доводиться, що якщо у наявних в літературі роботах тильт переважно розглядається як психологічний стан або короткочасна емоційна реакція, то авторські дані дозволяють трактувати його як багатовимірний процес, що має системну природу та розгортається у часі.

У розділі показано, що результати дисертаційного дослідження розширюють наукові уявлення про системне бачення тильту як багаторівневого процесу, що потребує комплексної та диференційованої стратегії управління. Якщо у наявних наукових дослідженнях переважав лінійний підхід (одна інтервенція – один очікуваний ефект), то отримані в дисертації результати дозволяють обґрунтувати необхідність переходу до системної моделі, де ефективність досягається завдяки інтеграції трьох рівнів впливу. Це відповідає концепції багатофакторності тильту, яка розглядається

як результат взаємодії емоційних, когнітивних, соціальних та фізіологічних детермінант.

Аналіз даної дисертаційної роботи дозволяє констатувати, що у межах проведеного дослідження автором отримано три напрями науково обґрунтованих даних, а саме: підтверджено ефективність когнітивно-поведінкових і майндфулнес-практик, доповнено вказані підходи емпіричними даними про необхідність їх поєднання з командними та організаційно-фізіологічними заходами, вперше обґрунтовано модель інтегрованого управління тильом у командному кіберспорті, що поєднує особистісну саморегуляцію, структуровану командну взаємодію та регламентацію навантаження.

Загалом п'ятий розділ вказує на вміння здобувача критично аналізувати, узагальнювати та інтерпретувати результати власного дослідження, зіставляти їх із сучасними науковими даними й формулювати обґрунтовані положення теоретичного та практичного характеру.

Відповідно до Рекомендацій МОН України №1/11-8681 від 15.08.2018 щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення у наукових роботах дисертаційна робота Скалозуба Андрія Володимировича пройшла антиплагіатну експертизу з використанням програми «StrikePlagiarism» та подальший її експертний аналіз. Порухень академічної доброчесності не виявлено.

Про повноту викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях здобувачем свідчать наукові публікації у фахових наукових виданнях, апробація результатів дослідження шляхом представлення їх на науковий загаль у тезах доповідей на науково-практичних конференціях різного рівня. Значна кількість таких висвітлень (16 публікацій – 7 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному науковому виданні України, проіндексованому в базі даних Scopus (Q3); 8 публікацій апробаційного характеру) вказує на належний рівень оприлюднення отриманих даних, широке їх обговорення в науковому

середовищі та висвітлення для ознайомлення і аналізу серед спеціалістів сфери спорту та психології спорту.

Особистий внесок здобувача в спільних опублікованих наукових працях полягав в обробці та аналізі спеціальної літератури, організації та проведенні експериментальної роботи, статистичному аналізі та інтерпретації отриманих результатів, підготовці матеріалів до друку. Внесок співавторів – в організації напрямків дослідження, обговоренні результатів та формулюванні висновків.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

1. Дискусійним є питання розмежування тильту з близькими психологічними станами – фрустрацією, змагальною тривожністю, емоційним вигоранням, агресією та іншими. У роботі автор переконливо обґрунтовує тильт як специфічний психоемоційний стан дисрегуляції в кіберспорті. Водночас, із позицій психології доцільно було б чіткіше окреслити, які саме критерії дозволяють відмежувати тильт від інших станів емоційного характеру, типових для змагальної діяльності. Це має значення не лише для теоретичного визначення феномену, а й для подальшої психодіагностики та вибору засобів психологічної корекції.

2. Дискусійним є питання співвідношення індивідуальних і командних механізмів формування та прояву тильту. У дисертаційній роботі обґрунтовано, що тильт може проявлятися як індивідуальний стан психоемоційної дисрегуляції спортсмена, але водночас він впливає на якість командної комунікації, взаємодію між гравцями та загальну результативність команди. Разом із тим, з позицій психології командної діяльності, доцільно було б глибше розкрити, у яких випадках тильт є переважно наслідком індивідуальних особливостей саморегуляції, а в яких – результатом командного психологічного клімату, стилю лідерства, тренерської комунікації або передавання емоційної напруги в команді. Це дозволило б

точніше визначати спрямованість психологічного втручання: на окремого гравця, команду загалом, тренера або організаційне середовище.

3. Потребує пояснення питання практичної перевірки ефективності запропонованої моделі попередження та мінімізації тильту. Автором розроблено комплексну модель і 8-етапний алгоритм управління тильтом, що є безперечно сильним практичним результатом роботи. Водночас із психологічної точки зору важливо уточнити, які саме критерії мають використовуватися для оцінювання ефективності такого втручання: зниження частоти тильту, зменшення інтенсивності емоційних реакцій, покращення ігрової статистики, стабілізація командної комунікації чи підвищення суб'єктивного самоконтролю гравців. Це питання є перспективним для подальших досліджень і не знижує цінності запропонованої моделі, але потребує емпіричного підтвердження в умовах реального тренувального та змагального процесу.

Наведені зауваження носять дискусійний характер, не вказують на сумнів стосовно обґрунтованості та вірогідності отриманих здобувачем теоретичних і емпіричних даних, не применшують їх новизну, наукову та практичну значущість, оскільки авторське бачення проблеми, яка вивчалася, спрямоване на поглиблення психологічної інтерпретації феномену тильту, уточнення діагностичних критеріїв його виявлення та подальший розвиток запропонованої автором моделі психологічного супроводу кіберспортсменів.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Скалозуба Андрія Володимировича «Тильт як лімітуючий фактор результативності в кіберспорті» є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну, практичну та теоретичну значущість, відповідає вимогам МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, зі змінами), а її автор Скалозуб Андрій Володимирович заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Рецензент:

професорка кафедри
психології і педагогіки Національного університету
фізичного виховання і спорту України
канд. пед. наук, професорка

Валентина ВОРОНОВА